

Slovenská literární věda: hledání nových poloh

IVO POSPÍŠIL (BRNO)

Slovenská literární věda budovala své tradice z hloubi historického vývoje, ale nejvýrazněji se prosadila v posledních 30-40 letech: v tom se od české podstatně liší. Plodem její aktivity jsou mimo jiné výsledky nitranského a Ďurišinoва týmu, translátologické a genologické školy. To jsme ostatně popsali v jednom ze svazků této série.¹ Od poloviny 90. let 20. století a na počátku 21. století se ukázalo, že největší potenci se rozvíjet má slovenská translátologie a recepční estetika, ale připusťme, že to bylo více rozvíjení extenzivní než intenzivní, jež bylo spojeno s novými trendy v tzv. nitranské škole, kde docházelo k třbení, dělení, štěpení a novému vývoji metodologie v souvislosti s příchodem nových lidí a konjunkturou nových oborů. Takže jsme byli svědky doslova publikační exploze prací o recepci a překládání; centry tohoto bádání byly a jsou Bratislava (Univerzita Komenského i SAV), Nitra, Prešov a v poslední době i Banská Bystrica.

Připusťme také, že slovenská literární věda měla k svému vývoji v posledních 15 letech lepší předpoklady dané již v čase nepřesně novináři nazývaném normalizací (ta trvala jen pár měsíců po sovětské invazi, poté byla vystřídána tzv. konsolidací): ta byla na Slovensku přece jen mírnější také díky jedinému reálnému výsledku tzv. Pražského jara, který dlouhodobě přežil sovětskou intervenci: federalizaci státu. Zejména kontinuita vědy jako takové i ostřeji sledovaných humanitních věd – také díky různým osobním vazbám a propojením - byla více zachována než v západní části tehdejší československé federace. Pro srovnání stačí uvést, jak těžce se prosazovaly v 70. letech minulého století některé výsledky práce tzv. Šaboukova týmu (jeho činnost byla po roce 1989 bohužel v podstatě nediferencovaně odmítnuta), zatímco na Slovensku stačilo opřít se o výsledky

¹ I. Pospíšil: *Slovenský literárněvědný trojúhelník: komparatistika - genologie - translátologie*. In: Brněnská slovákistika a česko-slovenské vztahy. Editor: Ivo Pospíšil. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno 1998, s. 45-58.

hermeneuticky orientovaného nitranského týmu. I když řada kdysi mladých žáků Františka Míka a Antona Popoviče odešla do Bratislavy a již se de facto nepodílí na jeho dalším rozvoji, byl učiněn krok, na který se pak mohlo plynule navazovat – to v českém prostoru chybělo. Jedinou polohou, kde bylo možné přežívat a snad i smysluplně bádát – pokud příliš nesouvisela s ideologií – byla literární teorie a komparatisticko-genologický komplex. Zde byla polská a potažmo i slovenská inspirace důležitá, i když v případě komparatistiky bylo možné navazovat na dlouhou tradici. Jinak řečeno, docházelo zde někdy k paradoxní výměně hodnot: v poetice, jejíž součástí bádání o žánrech vlastně původně bylo a snad i je, a ještě více v komparatistice, byli Slováci žáky svých českých učitelů, tu doslova (A. Popovič), tu volněji (D. Ďurišin, M. Bakoš aj.): od 70. let mohly být naopak slovenské rezultáty zase inspirativní pro dusící se české vědecké prostředí, a také byly.

Od druhé poloviny 90. let minulého století je však patrné, že trendy vycházející z těchto disciplinárních trianglů, resp. kvadranglů se pozvolna vyčerpávají a je třeba hledat nové polohy: ty se nacházely především v **bádání o nejsoučasnejších literárních trendech, o feminizmu, postmoderně a narativních postupech a žánrech**. I když si Bratislava díky svým koryfejům, k nimž bych počítal mimo jiné P. Zajace a zejména V. Mikulu, udržovala i jako hlavní město tradičně metodologický primát, objevují se i nová centra, která se současnou literaturou podstatně zabývají. Jedním z nich je Prešovská univerzita.

Známa slovenská literární vědkyně Viera Žemberová rozdělila svou fundamentální práci založenou na statích napsaných v 90. letech 20. století, zde publikovaných buď poprvé, nebo podruhé v rozšířené a opravené verzi, do čtyř oddílů, které přiměřeně reprezentují její badatelské zájmy a také metodické a metodologické přístupy². Přitom se opírá sine ira et studio o práce slovackistické, ale také obecně teoretické – kromě slovenských zejména o české.

První oddíl *Autor a literárny proces* je do značné míry anticipován úvodní studií o vztahu autora umělecké (krásné) literatury, literární vědy a literární výchovy: autorka nezapře orientaci na recepční složku literární komunikace; autor-badatel by neměl být jen „transportérem“ znalostí, ale svým promyšleným přístupem by měl cíleně modelovat aktivní účast studenta v procesu literární výchovy. Funkční průnik různorodých disciplín a přístupů, které Žemberová taxativně vyjmenovává, je metodou i cílem.

² V. Žemberová: *Kontinuita a kontext textu. Literárnohistorické a interpretačné prieniky do slovenskej literatúry dvoch storočí*. Náuka, Prešov 2004, 467 s.

Již první studie řala do Živého: s odkazem na slovenské i české teoretiky a na koncepcce kostnické školy ukazuje na to, že nelze již vystačit s dosavadními dějinami literatury na principu montáže, jakéhosi prvotního uspořádání fragmentů neusilujících o celistvost, ale koncipovat je jako jeden z textů kultury (N. Krausová aj.). V aplikaci na dějiny slovenské literatury (včetně koncepcce J. Vlčka) autorka dokládá značné úsilí, které se od 90. let minulého století uplatnilo při koncipování byť jen dílčích syntéz a také doplňování „bílých míst“.

Ve studii *Romantici a slovenský realizmus* ukazuje autorka na prolínání romantismu, realismu a novoromantismu v slovenské literatuře, což bylo ovšem charakteristické i pro jiné slovanské literatury.

Kdybychom měli vystihnout akcenty badatelského typu Viery Žemberové, museli bychom uvést fenomén autora a jeho „dílny“ (Rusové tomu kdysi říkali „tvorčeskaja laboratorija“), proces interpretace a recepce a také tzv. literární život. Poslední komponent svého bádání pak manifestuje ve studii *Autori a literárny život od sedemdesiatych rokov a Autori a literárny život v deväťdesiatych rokoch*. Na rozdíl od příliš jednoznačné preference čtenáře a čtenářství jako „hrdiny“ literárního procesu, ukazuje Žemberová také na důležitost autora, jeho koncepcí a jeho života v společenské atmosféře. Její studie o literárním životě přesně manifestují nezbytný výzkumu tzv. normalizačního období bez hněvu a zaujatosti tak, jak se o to svým způsobem pokouší ona sama.

Druhý oddíl *Autorská dielňa v súvislostiach procesu* je dlouhou řadou aurorských portrétů obsahujících také genezi děl, jejich interpretaci a kontext, a to často na poměrně malé ploše. Autorka se dotkla snad všech podstatných kreativních osobností slovenské literatury: je tu např. J. M. Hurban, Jonáš Záhorský, Ján Kalinčiak, S. B. Hroboň, Svetozár Hurban Vajanský, Martin Kukučín, Jozef Gregor-Tajovský jako základ tradice, ale jsou tu také autoři z různých důvodů opomíjeni, dokonce zakazovaní a odsouvaní na vedlejší kolej, např. Jozef Cíger Hronský nebo Dominik Tataraka. Autorka nahlíží jejich tvorbu objektivně, nepodléhá zaujaté politické tendenci: to je patrné např. při komentování díla Cígera Hronského; takto traktuje i osobnosti tzv. oficiální, politicky spjaté s minulým režimem (Krista Bendová) i tvůrce kontroverzní (Peter Karvaš), stejně jako emblémy současné slovenské literatury (P. Vilikovský, P. Jaroš); nezapomíná přitom ani na tak svébytné autory, jako jsou Ladislav Ballek nebo Ján Lenčo či její východoslovenský krajan Stanislav Rakús; přínosná je také studie o vynikajícím Albínu Baginovi a jeho uchopení artefaktu. Je ovšem zřejmé, že přece jen ne všichni klíčoví slovenští autoři se tu objevili v samostatné interpretaci (L. Ťažký, R. Sloboda, D. Mitana); jiní jsou na-

opak z různých důvodů modelově zvýraznění: to se týká zejména eminentního zájmu Žemberové o ženské autorky až po ty orientované feministicky (Jana Bodnárová, Irena Brežná, Jaroslava Blažková, Jana Juráňová, Jela Mlčochová, S. Chrobáková aj.).

V třetím oddíle *Literatúra v literatúre a súvislosti vývinu* dává více promlouvat zájmu o dětskou literaturu: vyzvedávám tu například vynikající text *Čo čítajú dievčatá v čase tínedžerskej kultúry?* Znovu se zde výrazně manifestují jevy literárního života a praktické realizace literatury (rozprávky pro domo sua, časopisy). Poslední oddíl *Zážitkovosť a funkčnosť v umeleckej literatúre* spojuje autorčin důraz na feminismus a dětskou literaturu (J. Juráňová).

Kniha V. Žemberové je primárně o slovenské literatuře a možná bychom v ní hledali více praktických a konkrétních komparatistických sond; o to více však tu nacházíme teorie a metodologie. Jde tedy o koncepci slovenské literatury jako otevřeného systému s vývojovými specifiky, jehož zkoumání musí být podloženo geneticky, genologicky, interpretačně a technologicky, ale také zážitkově, recepčně; ukazuje se zde na výrazné posuny slovenského písemnictví a jeho nové tvarování na sklonku 20. století, a to s maximální snahou o nestrannost ve smyslu vědecké objektivity, klidného, ale důrazného a hlubokého, současně však kontextově pojatého příběhu o literatuře a jejích podobách takřka ve dvou stoletích.

Zatímco práce V. Žemberové je koncipovaná jako průniková a průhledová, sborník o axiologii je orientován jen na novější slovenskou literaturu.³ Konferenční sborníky jsou vždy trochu nebezpečné tím, že shromažďují často disparátní studie o netvoří samy o sobě kompaktní a současně myšlenkově výbojný celek – to však o tomto sborníku neplatí. Je tu především jednota tematická, tj. výlučná koncentrace na současnou slovenskou literaturu, ale i jednota, jak se dnes říká, diskurzivní, tedy přístupová, metodická.

Sborník uvádí práce Tibora Žilky *Postmodernizmus v slovenskej próze*. Znovu si tu uvědomuji, jak je někdy těžké označit něco jako ryze postmoderní rys: klíčem k tomu je, podle mého soudu, spíše sebereflexe, uvědomělost postupů než nějaký objektivní, změřitelný postup anebo, jinak ře-

³ K poetologickým a axiologickým aspektům slovenské literatury 90. rokov 20. storočia. Zborník materiálov z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou, konaného v dňoch 22.-23. mája 2002 v Prešove. Vedecký redaktor: Ján Sobol, výkonná redaktorka: Marta Součková. Náuka, Prešov 2004, 221 s.

čeno, souhra řady faktorů, jež pak úhrnem vytvářejí vsutku novou kvalitu (vědecké poznatky, brilantní příběh, prolínání fikce a non-fikce, autentický pocit). Eleonóra Krčméryová píše o prozaické (de)generaci: uvádí mj. texty M. Kopcsaye, P. Maczovszkého, J. Litváka apod. Marta Součková zkoumá komunikativnost slovenské prózy 90. let minulého století a ukazuje na její složitost (polyfonie, sémantická redukce a fragmentarizace), ale současně estetickou účinnost. Anton a Silvia Pokrivčákovi zkoumají axiologii v prózách Petra Pišťanka („dehonestující“ psanie); perfektní je analýza textu Jany Bodnárové Kozoroh z pera již zmíněné Viery Žemberové, která srovnává prózu a výtvarnou předlohu Maxe Ernsta. Mám trochu potíže s textem Martiny Petříkové *Od subjektu k intersubjektivitě*; zdá se mi poučený, ale zjištění nejsou podle mě argumentačně zcela přesvědčivá. Duchovními motivy a symboly se zabývá Marta Germušková ve stati o prózách Zuzany Kuglerové-Kozičové (bible a teologická literatura); zajímavá je stať Gabriely Mihalkové o noetickém posunu v tématech Rudolfa Slobody 90. let 20. století (sebevražedné motivy). Prózou V. Pankovčína Polárny motýľ (1997) se zabývá Pavol Markovič; Dušana Mitanu analyzuje Dagmar Šajtyová (*Hľadanie strateného autora*). Brilantní je studie Bogumily Suwary o Návratu Krista D. Mitany. Prózu P. Vilikovského Posledný kôň Pompejí (2001) analyzuje Barbara Suchoň-Chmiel. O zajímavých jevech pojednává také Anna Valcerová (Ján Gavura), přínosné jsou stati odborníka na poezii Zoltána Rédeye (*Poetika P. Macsovszského*) a Jaroslava Šranka (báseň P. Macsovszského *V nemom zúfalstve*). Z dalších statí zasahujících jiná média je to práce Marty Žilkové o tragičnosti a jinakosti v rozhlasové tvorbě a Petera Karpinského o slovenském comicsu 90. let 20. století, Juraje Rusnáka o kabaretním pásmu, Michala Tokára o obrázkové sérii pohádek a povídek pro děti, Aleny Sedlákové o umělecké ilustraci, Jána Sabola o filmové adaptaci románu P. Pišťanka *Rivers of Babylon* a Erika Markoviče o „zastření autora“ v slovenské literatuře 90. let.

Další sférou, kam slovenská literární věda výrazně expandovala, je **slavistika v širokém slova smyslu**. Stejně jako některá česká pracoviště i slovenské katedry – někde dosud - oddělují rusistiku od ostatní slavistiky; taktó například - podobně Praze, která sice slavistiku a rusistiku institucionálně zastřešila, ale udržuje oba celky a ještě specificky slovakistiku poněkud jako „státy ve státech“, zejména metodologií výzkumu, se udržuje odlišnost bratislavské rusistiky a slavistiky. Integrativní význam naopak má nová tradice, tzv. BraSlav, každoroční mezinárodní konference, která prezentuje slovenskou univerzitní slavistiku jako celek (zatím proběhly tři ročníky – 2002, 2003, 2004).

Proces scelování, nejen institucionálního, ale především výzkumného, zahajuje - zdá se – opět prešovská slavistika, která pracuje na interdisciplinárním výzkumu Slovanstva. Příkladem je již první svazek s názvem *Fenomén Slovanstva*,⁴ v němž slavisté z Prešovské univerzity vydali první výstup řešení vědeckovýzkumného projektu stejného názvu, vedený v grantové agentuře VEGA, přičemž k spolupráci vyzvali i další odborníky.

Na počátku stojí úvaha o slovanskosti a vývoji termínů a metod na Slovensku, uvozená citátem z proslulého Herderova spisu *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* o šťastném národě Slovanů, který se probouzí ze spánku na obrovském teritoriu sahajícím od Jadrana po Karpaty, od Donu po Vltavu. Dobře víme, že tato pasáž vzbudila takové emoce, že se v jejich důsledku slovanské národy opravdu sebereflektovaly. Samozřejmě že tu byly věci ekonomické a ideologické, jež tu sehrály dominantní úlohu, nicméně bez těchto vět by to stejně nešlo – subjektivita a vůle měly asi větší úlohu v dějinách, než jsme dosud připouštěli.

Úvodní studie známého prešovského filozofa a děkana tamní Filozofické fakulty Rudolfa Dupkaly K *počiatkom slovanskej duchovnosti* pojednává o mytologických a vzdělanostních počátcích slovanské duchovnosti, přičemž si její autor všímá zejména filozofických pramenů Konstantinovy činnosti, které nachází v stylové identitě s podobnými úvahami Platónovými, stoiků a Plotinovými, aniž by tím chtěl snižovat vnitřní jednotu a celkovou produktivitu Konstantinova myšlení, spíše naopak: poukázání na hlubinné souvislosti starořecké filozofie ukazuje na vznešené kořeny a cíle těchto intelektuálních procesů. Marián Vízdal ve studii K *vývinu interpretácii zlomových procesov a základných otázok z dejín Slovanov* demonsturuje na složitém vývoji komunikace interetnické vztahy v karpatské kotlině. Areálový přístup ho vede k zkoumání slovansko-avarských vztahů na počátku tzv. Sámovy říše jako východiska utváření Velkomoravské říše. Na příkladu nálezů ve východoslovanských Michalovcích ukazuje na další možné centrum šíření křesťanství u Slovanů. Štefan Kostelník a Jana Pospíšilová ve společném článku *Idea Slovanstva jako problém filozofickej reflexie na Slovensku v 18. a 19. storočí* docházejí k názoru, že nehledě na kontraproduktivní koncepcce, které filozofická reflexe problému

⁴ Fenomén Slovanstva. Jeho filozofické, teologické, politologické a literárněhistorické reflexie na Slovensku I. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Humanistický sborník 8. Eds.: Viera Bilasová – Rudolf Dupkala – Viera Žemberová. Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, Prešov 2004, 186 s.

Slovanstva v této době přinesla (např. panslavismus), je tento proces nutný a zejména v nových geopolitických souvislostech jednotné Evropy užitečný. Viera Bilasová a Viera Žemberová v poučené studii *Fenomén Slovanstva – filozofické a kultúrne kontexty* tvrdí, že dřívější slovanské politické ideje se transformovaly v ideje spíše kulturní: přijetí ideje Slovanstva berou jako integrační prvek – zcela v duchu současných polských koncepcí; střetávání různých kultur nemusí být problémem, spíše naopak. Škoda, že autoři jednotlivých statí sborníku nebrali v úvahu knihu Franka Wollmana *Slavismy a antislavismy za jara národů* (1968) – zdaleka to není jen z piety dávné symboliky slovensko-moravsko-české, kterou Wollman svou životní dráhou představuje, ale z hlediska ideových vrstev, které jsou „k vyvednutí“ – právě dnes.

Lenka Matysová zkoumá filozofii dějin Slovanů v generaci tzv. Všeslávie, skupiny vzdělanců kolem Jana Kollára. Pramenem je ovšem i zde Herderova koncepce citovaná editory na samém počátku. P.J. Šafařík a J. Kollár posunuli – podle autorky – těžiště slovanských dějin ze světa mýtu do autentické historické reality a nabídli výklad dějinného bytí Slovanů.

Tibor Pichler spatřuje v Kollárově slovanské ideji silnou etnickou optiku. Helena Džupková a Gita Geremešová zkoumají podobný okruh a docházejí k názoru, že ze slovanské ideje zůstává dnes nutnost ochrany národní a jazykové identity. Ján Koška píše o slovenském Slovanstvu a vidí přínos slovanské ideje zejména v historické paměti a národní osobitosti a jejím uchování. Autor těchto řádků si všímá problému tzv. slovanství a jeho zvláštností a v této souvislosti se zamýšlí nad nutností restrukturovat slavistiku jako stěžejní obor Evropské unie. Ján Zozulák zkoumá ideu Slovanstva mezi východní a západní kulturou, obdobně Anton Takáč ukazuje slovanskou kulturu v mezikulturní komunikaci. Informativně nasycená je vynikající studie Ľubici Harbuľové o slovanské ideji v ruské zahraniční politice carismu, prozatímní vlády, různých bělogvardějských proudů (Kolčák) a bolševismu – pozoruhodné je, že tyto impulsy, které se z různých důvodů nebyly s to rozvinout, žijí dál v idejích dnešního putinovského Ruska. V tomto problémovém řečišti se pohybuje také Róbert Ištók, který zkoumá současné ruské geopolitické myšlení, mj. ideu ruského neoeuroasijství. Slovanofilské ideje Vladimira Solovjova analyzuje Irina Dudinská, přičemž upozorňuje zejména na jeho ideu deklarování rovnoprávnosti národnostním menšinám a demokratizace a humanizace, resp. uznání důstojnosti člověka bez ohledu na náboženskou, rasovou a národní příslušnost. Ľubica Babotová píše o ideji Slovanstva v kultuře Rusínů-Ukrajinců, Peter Káša v pozoruhodném článku studuje slovanskou ideu v slovensko-polských souvislostech; stejně skvělá je studie Márie Timko-

vé o exegéze biblických textů v kultuře slovanských národů, která se dotýká také působení gnóse.

Každá studie by si vyžadovala detailní analýzu pramennou a interpretační. Pro tento účel se spokojíme s tím, že sborník je problémově koncentrován, má poměrně široký záběr a výkladovou atraktivitu. Někdy tu však postrádáme hlubší myšlenkovou kontinuitu se staršími díly, která se tomuto okruhu věnovala v uplynulých desetiletích. Někde se více citují žurnalistické fráze než seriózní bádání, ale to je už obvyklá daň nutnosti medializace problému. Je nebezpečné, když se téma ideje Slovanstva stává opět módní, respektive dostává se do módního diskurzu: jde o to, abychom konjunkturální klíše v odborné práci korigovali a eliminovali. Prešovský projekt je v tom skutečně nadějným příslibem, zejména širokým multidisciplinárním záběrem: lze očekávat, že druhý díl posune bádání v tomto směru zase kupředu; jak je tu na několika místech ukázáno, je to úkol, který v utváření Evropské unie nesnese odkladu.

Jestliže jsme tu již výše komentovali prešovský zájem o současnou slovenskou literaturu, nelze opomíjet ani **snahu vytvářet jakýsi slovenský národní literární kánon**: takto lze chápat rozsáhlou nitranskou sérii vydávanou univerzitou a Spolkem slovenských spisovatel'ov, jejíž spiritus agens je Andrej Červeňák, o čemž jsme v různých souvislostech vícekrát psali.⁵ Jedním z nejnovějších svazků s kanonickým záměrem je jubilejní věnovaný Ladislavu Ťažkému.⁶

Dosavadní životní osudy tohoto slovenského spisovatele (nar. 1924) se až příliš podobaly jeho příjmení a také jeho kariéra byla značně křivolaká. Jako mladý narukoval na východní frontu v armádě Slovenského štátu a po vypuknutí SNP byla jeho jednotka internována v Rumunsku; odtud prchl a byl zadržen v Maďarsku; pak byl v zajetí v Rakousku. Poválečná doba, která ho – jako mnoho jiných – naplnila nadějami, mu přinesla studium tehdy elitní vysoké politické školy v Praze (1948-1952) a pak politické funkce v kultuře; mezitím byl novinářem, ale také vědeckým aspiran-

⁵ Kromě jubilejních statí (publikovaných v ČR) mimo jiné I. Pospíšil: *Andrej Červeňák: Pohled z druhé strany*. In: Život a dielo Andreja Červeňáka. Spolok slovenských spisovatel'ov, Filozofická fakulta UKF, Nitra 2002, s. 188-210. Viz také naši stat' *Slovenská, česká a polská literatura, globalistická regionalistika a euroregiony*. In: Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět. Brněnské texty k slovakistice VI. Eds.: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Slavistická společnost Franka Wollmana a Ústav slavistiky FF MU, Brno 2004, s. 135-146.

⁶ Andrej Červeňák a kol.: *Nitrana Majstrovi Ťažkému – 80*. Nitranska odbočka Spolku slovenských spisovatel'ov, Filozofická fakulta UKF, Nitra 2004.

tem opět v Praze. Politická činnost na straně komunistických reformátorů Dubčekova typu vedla v roce 1970 k jeho vyloučení ze strany i ze Svazu spisovatelů, což byl tehdy rozsudek krutější než nebýt v žádné straně a v žádném svazu, neboť byl spojen se zákazem publikační činnosti a s berufsverbotem intelektuálních profesí. I když ke konci 70. let mu již bylo dovoleno omezeně publikovat, neboť slovenské prostředí je – jako vždy po politických zvratech – přece jen „měkčí“ než české, nebyl to plnohodnotný život.

Ťažkého prvotinou byla povídková sbírka *Vojenský zbeh* (1962) a pak *Host' majstra čerta* z téhož roku. Následují jeho hvězdné knihy, mezi nimi novela *Dunajské hroby* (1964), román *Amenmária* (1964), triptych baladických novel *Křdel divých Adamov* (1965) a další novely, román *Pivnica plná vlkov* (1969), eseje *Ozvena svedomia* (1970); z nových věcí se uvádějí romány *Pred potopou* (1988), *Dvanásť zlatých monarchov* (1992) a řada dalších včetně palimpsestického díla s motivy z Dostojevského *Útek z Neresnice* (1999). Známé jsou také jeho filmové scénáře, mimo jiné k filmu *Zbehovia a pútnici* (režisér Juraj Jakubisko, 1968), *Dominika* (podle románu *Pivnica plná vlkov*, 1968) a *Mŕtvy výľah* (televizní přepis románu *Pred potopou*, 1989).

Sestavovatelem přítomné knihy a jejím hlavním autorem je Andrej Červeňák; jinak se však k osobnosti a dílu Ladislava Ťažkého vyjadřuje řada autorů, např. Pavol Janík, kardinál Ján Chryzostom Korec, Peter Andruška, Marina Čeretková-Gáillová, Peter Liba, Viliam Obert, Vincent Šabík, Jozef Vladár, Laco Zrubec (redaktor svazku) a další; řada jiných osobností, které v minulosti při podobných příležitostech nechyběly, tu však nyní chybějí a i když vyloučíme náhody, je zřejmé, že osmdesátník Ťažký se ani dnes všem nezalíbil. Poetika jeho díla je složitá, místy záměrně „zadrhává“, je syrová a příběhově vskutku těžká, vždy však samostatná, vnitřně provokativní. To vše analyzuje na desítkách stran svých studií Andrej Červeňák. V úvahách o románu *Amenmária* si všímá například dnešního multikulturalismu (hrdina Matúš Zraz prochází – jako jeho autor – několika zeměmi a jen těžce se vyznává v rozdílech mentalit a politickém „who's who“). Současně to je realistický obraz úlohy Slovenska v druhé světové válce, obraz ovšem nepřikrášlený a opět provokativní. Pod názvem *Klávesnica palimpsestu* si pak A. Červeňák pohrává s pozdním románem *Útek z Neresnice* (1999) s prosvítající siluetou Dostojevského; na to pak navazuje partie o snech. V analýze Ťažkého publicistiky Červeňák zdůrazňuje vnitřní provázanost a kontinuitu jeho díla, které balancuje na pokraji skepse a víry, ale je vždy svébytné. Pro českého čtenáře je Červeňákova analýza zajímavá již proto, že je tu autor v podstatě realis-

tický včleňován do kontextu dalších poetik včetně modernistické (existencialistické) a postmodernistické (palimpsestická stavba): ukazuje tak na implicitní sílu umělecké individuality, kterou nelze a priori spoutat poetologickými šablonami.

Nelze pominout ani **historii a teorii literatury pro děti**, kde se spájejí snahy brněnského centra na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity a slovenských center, opět zejména prešovského. Jedním z nejnovějších výsledků je česko-slovenský sborník vydaný na Moravě.⁷ Úvodní pokus o reflexi české a slovenské literatury pro děti a mládež z pera Svatavy Urbanové je snad až příliš stručným, ale jinak věcným a úspěšným nástinem problematiky. Zuzana Stanislavová píše o zanedbávaném tématu slovenských spisovatelů pro děti písíciích v Čechách - slovem „Čechy“ se míní ovšem – jak je slovenským, polským a ruským (zlo)zvykem - celá Česká republika; nicméně vraťme se k meritu věci, neboť stať zkušené autorky, která píše mj. o Tat'janě Lehenové (nar. 1961), Ľubomíru Feldekovi (roč. 1936), Ireně Gálové (roč. 1944), Petru Stoličném (roč. 1945) a specifickém místě Nataši Tanské (roč. 1929), jejíž knihy se zpravidla vydávaly paralelně česky a slovensky, patří ve slovníku k nejuvěčnějším a nejlepším. Do obtížného úkolu se pustila Brňanka Milena Šubrtová: mnohý bude překvapen, kolik slovenských knížek pro děti bylo v 90. letech minulého století přece jen do češtiny přeloženo – podstatnou součástí přehledu je důkladná bibliografie.

Druhá část svazku je již analytičtější: Radoslav Rusňák (Prešov) píše o zážitkovosti v poezii pro děti, které se učí číst: ukazuje na esteticky kvalitní a naopak na triviální slabikáře. Markéta Andričíková (Košice) píše o variacích snu v autorské pohádce (Jaroslava Blažková), Naděžda Siegllová (Brno) uvádí dvě podoby pohádky v tvorbě Aloise Míkulky a Dušana Taragela: zatímco Míkulkova práce s pohádkovým žánrem jde cestou intenzifikace a aktualizace moderní pohádky, Taragel využívá žánrové konvence jako východiska, které pak popírá (s. 53). Studie N. Siegllové je zde jednou z mála, která se dovolává literární morfologie a genologie.

Poněkud delikátní otázka je implicitně obsažena ve stati Jany Čeňkové (Praha) o Františku Volfovi: totiž působení a nucený odchod českých učitelů ze Slovenska na temném pozadí sklonku 30. let minulého století.

Třetí část svazku uvádí Jaroslav Toman (České Budějovice) statí *Teorie a praxe primární literární výchovy v česko-slovenském kontextu*. Je to poučená, analytická studie obsahující přehled a hodnocení metodiky lite-

⁷ *Dotyky české a slovenské literatury pro děti a mládež*. Edice Ladění. Vydal Bedřich Maleček, Slavkov u Brna 2004, 100 s.

rání výchovy, do níž s železnou pravidelností zasahovaly vlivy ideologie i praktické politiky. Autor však přitom citlivě rozlišuje a neváhá se dotknout – v návaznosti na stati Oldřicha Richterka a Petra Posledního – citlivých vztahů literární výchovy a literární vědy s tím, že teorie literární výchovy u nás ustrnula na úrovni 80. let 20. století. Marie Bízová a Vlasta Řeřichová (Olomouc) živě pojednaly o interpretaci textu a komunikačních dovednostech v návaznosti na olomouckou konferenci o metodách a formách práce při výuce češtiny na základních školách. Jitka Zítová (Brno) sleduje přítomnost slovenské literatury pro děti a mládež v českých čítankách (nejvíce Daniel Hevier, pak Lubomír Feldek, Jozef Pavlovič, Rudo Moric aj.) a konstatuje její uspokojivý, byť kvalitativně diskutabilní stav. Ľudmila Liptáková (Prešov) upozorňuje na slovtovorná hnízda ve výstavbě uměleckého textu. Při obecném konstatování živosti a životnosti traktované problematiky bych vyjádřil přání vyšší míry teoretičnosti; chybí mi tu něco (co jinak poměrně často nacházím právě na Slovensku) vysloveně a překvapivě objeveného, nějaké nečekané spojení nebo argumentačně podložená ušlechtilá spekulace, třeba i šokující; to ovšem nic nemění na zásadní záslužnosti publikace ve smyslu faktografickém, literárněhistorickém a metodickém.

Literární věda na Slovensku má jednu pozoruhodnou vlastnost, která byla dříve i vlastností její české sestry: to jest její chápání jako jednoho celku, tedy důkladné propojování literárněvědné slovakistiky (u nás bohemistiky) se slavistikou (slovakistika i bohemistika k slavistice ovšem patří, nejsou jí nijak nadřazeny), ale také s anglistikou a amerikanistikou, germanistikou a romanistikou: tu lze uvést – kromě již zmíněných koryfejí - příklady průkopnických prací a edic A. Eliáše, O. Kovačičové, M. Kusé, M. Bátorové, T. Žilky, M. Žilkové, Silvie a Antona Pokrivčákových a dalších, kteří slovenský kulturní prostor kreativně spojují s prostorem ruským, anglosaským, románským, germánským, maďarským, baltským aj.

Stejně jako v českém prostředí se tu dbá o zkoumání vědeckých tradic. V českých zemích to je například meziválečný strukturalismus, ale také náboženské proudy reprezentované v literární kritice a publicistice nejvýrazněji dobovým katolicismem, na Slovensku také různé proudy v minulosti potlačované, v obou zemích pak úloha české a slovenské, ale také ruské a vůbec východoslovenské literární a vědecké emigrace. V českém prostředí se o tato bádání zasloužili M. Červenka, M. Jankovič, K. Chvatík, I. Pospíšil, M. Zelenka, M. Bubeníková, L. Vachalovská,

J. Kudrnáč aj., ze slovenských v poslední době zaujala překvapující edice literárněhistorických přednášek A. V. Isačenka.⁸

Historii této edice vypisují oba editoři v rusky psané předmluvě *Habent sua fata libelli*. Práce vynikajícího lingvisty s mezinárodním renomé A. V. Isačenka (1911-1978) o Gogolovi vznikla na konci 40. a na počátku 50. let 20. století: důvodem byla potřeba po politickém převratu roku 1948 vytvořit kurs ruské literatury. Isačenko tak učinil s brilancí jemu vlastní na příkladu Gogolově, jímž začíná nový kvalitativní vzestup ruské literatury. Právě na něm ukázal podstatné rysy ruského literárního vývoje obecně a označil je dobově závazným pojmem „realismus“. Lze se v podstatě ztotožnit s názorem editorů na Isačenkův „ezopský jazyk“ ve vztahu k tehdejší ideologickým normám (marxismus, adorace ruských revolučních demokratů, G. V. Plechanova apod.).

Rukopis přednáškového cyklu náhodně nalezený v katedrovém archívu, jenž je produktem studentského záznamu cyklu přednášek, si ovšem vyžadoval úpornou editorskou práci, jejíž zásady Eliáš a Kovačičová vysvětlují, včetně krácení textu (jazykovou korekturu provedly Tatiana Fominová a Oľga Kuželová, počítačové zpracování Katarína Margetinová). Za celou edici patří A. Eliášovi a O. Kovačičové dík; o to větší, oč objeveněji působí názory vyslovené Isačenkem anticipující řadu dnes jakoby nových koncepcí. Znovu se ukazuje, jak je scestná představa humanitních věd jako nezávazných, jako by stále znovu utvářených od „roku 0“; pokrok poznání se zde sice uskutečňuje jinak než v exaktních, přírodních nebo technických vědách, méně razantně, spíše povlovně, posuny důrazu a restrukturační, ale nelze jej ignorovat; jinak budeme neustále objevovat objevené a působit směšně.

Bratislavské období Isačenkova života a tvorby bylo neobyčejně bohaté, a to jak lingvisticky, tak literárněvědně. Jeho život se rozprostřel od Sankt-Petěrburgu (jeho rodištěm bylo právě toto město, nikoli uvedený Petrograd, neboť se zde narodil již roku 1911), přes Celovec (Klagenfurt), Vídeň, Paříž, Prahu, Lublaň, Bratislavu, Olomouc, Berlín, opět Prahu, Los Angeles a obloukem opět ke Klagenfurtu, kde umírá (1978).

Kdybychom měli charakterizovat Isačenkovu metodologii uplatněnou v tomto svazku, museli bychom ji označit za eklektickou, ale v podstatě

⁸ Александр Васильевич Исаченко: *Николай Васильевич Гоголь и проблемы русского реализма*. Katedra ruského jazyka a literatury Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 2003. Vedecká redakcia: Anton Eliáš, Oľga Kovačičová, vedeckí recenzenti: Andrej Červeňák, Soňa Paštéková.

vycházející z biograficko-psychologického základu doplněného textovou (filologickou a naratologickou) analýzou, místy připomínající metodu „close reading“. Brilantní je zejména jeho zdůvodnění výběru Gogolova díla jako klíčového, uzlového, jako plochy, na níž se protínají všechny podstatné vývojové tendence. Řekl bych – trochu na rozdíl od editorů – že Isačenko není jen ten, kdo jaksi poťouchle „vpašovává“ do oficiálního pseudomarxistického konceptu zejména freudistické úvahy, ale spíše ten, jehož koncepce přesahuje úzké, expurgované pojetí vlastní stalinskému období (uvědomme si, že ve 20. letech 20. století se freudismus spojoval s marxismem - viz ruský vývoj, surrealismus aj.).

Klíčový je Isačenkův genetický postup, jakým vyložil Gogolovu souvislost s tvorbou vlastního otce a s dobovou ukrajinskou (maloruskou) literaturou; neopomíjí ani odíózní postavu Fadděje Bulgarina. Vynikajícím způsobem využívá sociologické metody, když líčí ekonomické postavení ruského literáta té doby (Puškin dostával za verš jeden zlatý); dodnes v zásadě oprávněným zůstává Isačenkův povzdech, že se málokdo zabývá genezí ruského románu a ukazuje na jeho „podivnost“ (s. 31) a anomálnost. Dobově až neskutečně odvážné je citátové zdůraznění Gogolovy adorace Itálie.

Skvěle Isačenko zachytil srážku estetiky klasicismu a romantismu a ukázal tzv. Gogolův realismus jako průnik řady poetologických systémů. Mnohokrát využívána byla idea „vertepovitosti“ („loutkovitosti“ - viz ukrajinské lidové divadlo „vertep“) Gogolových postav. Gogolovo dílo je správně a přesně odvozováno z ukrajinské travestijní heroikomiky (viz I. Kotljarevskij a jeho *Aeneida*: o tom viz již klasickou knihu Karla Krejčího *Heroikomika v básnictví Slovanů*, Praha 1964).

Pak následují rozborův konkrétních děl s nápaditými aluzemi (mj. Dostojevského *Bratři Karamazovovi*); i když Isačenko nikde nemluví o ruském formalismu, prakticky výsledků jeho bádání využívá (např. striktně dodržuje tehdy již „heretické“ dělení fabule – syžet). O tom, že Gogol byl hoffmannista, vznikly už knihy; Isačenko to několikrát obratně zdůraznil, i když neměl pocit, že šlo o přímou závislost. Ačkoli Isačenko ví o anglickém „gotickém románu“, ukazuje zde spíše na francouzský „roman frénétique“; vůbec tím, že včleňuje Gogolovu tvorbu do evropských a světových souvislostí, činí něco, co dobově nebylo vůbec obvyklé a chápalo se jako „podezřelé“ (lze tu nyní odkázat k mnohem pozdější, poněkud toporné a ideologicky expurgované knize A. A. Jelistratovové *Гоголь и проблемы западноевропейского романа*, 1972).

Bratislavští rusisté, kteří tyto přednášky vydali a jejich pokračování možná ještě vydají, připravují i rozsáhlý lexikografický projekt, totiž *Slovník ruských spisovatelů*, z něhož zatím vydali přípravný svazek sta hesel.⁹

Mohli bychom se soustředit na další specifická témata slovenské literární vědy, na literárněvědnou antropologii, romantismus apod., jak je prezentují některá pracoviště na univerzitách v Nitře, Prešově, Banské Bystrici i jinde, ale berme tento exkurs spíše jako emblém celkového vývoje.

Slovenská literární věda se – jak se zdá – pohybuje spíše do šíře a exploatuje nové problémové okruhy. Mám za to, že nejpodstatnějším trendem je propojování různých oborů, integrativní posuny a hledání nových průníků. To jsou polohy, které by mohly zachránit literární vědu obecně a literárněvědnou slavistiku zvláště tím, že by našly jejich nový vnější, tj. společenský, a niterný, myslitelský smysl a funkci.

⁹ Kovačičová, O. a kol.: *Krátký slovník ruských spisovatelův. 100 hesiel z ruskej literatúry 11. – 20. storočia*. Univerzita Komenského, Bratislava 2003. Viz rec.: J. Šaur, *Slavica Litteraria*, X 7, 2004, s. 142-143.